

rieši dnešná textológia a ako sa s nimi v praktickej edičnej práci vyrovnáva. Časopis Slovenská literatúra bude počas roka 2012 publikovať zásadné príspevky z vedeckého seminára Aktuálne otázky textológie, aby zachytil daný stav a zároveň podnietil ďalšie teoretické formulovanie a výmenu názorov v tejto oblasti.

Dana Hučková

K súčasným latinsko-slovenským edíciám

DANIEL ŠKOVIERA, Filozofická fakulta UK, Bratislava

ŠKOVIERA, D.: On contemporary Latin-Slovak editions
SLOVENSKÁ LITERATÚRA 59, 2012, No 1, p. 53 – 64.

The aim of the article is to point to the importance of editions in scientific work. Building on recent Slovak as well as foreign re-editions of Latin works, the author draws up a neat list of text transcription principles, deals with requirements for the editor's foreword, bibliography, references, book index and translation. Since the editions of the complete works by Martin Rakovský or Juraj Koppay (M. Okál; Bratislava : Veda, 1974 or 1980) established a high scientific standard, the author suggests adopting the parameters in future editions just as it is done in the *Scrinium latino-slovacum* series. The editor's contribution should be made by structuring the text, while the punctuation principles (original vs modern) are still an issue. The indexes of intertextual relations require a lot of professional experience and expertise. A Slovak translation should be rather conservative, verse texts need to be translated by analogical poem types, as most of verse texts have no dogmatic character. The editor's foreword should be written in Latin rather than contemporary international languages. The high standard of future editions can only be guaranteed by joining forces. Ignoring the editions in the rating system based on scientometric criteria is unacceptable.

Key words: edition – Latin – translation

Aký veľký prínos pri štúdiu antického sveta a jeho kultúry znamená vydávanie diel gréckych a rímskych spisovateľov a básnikov tlačou od konca 15. storočia až do súčasnosti, je zrejme všeobecne známe. Nedá sa poprieť, že kritická metóda, ktorú filológovia uplatnili v edičnom procese, prispela aj k celkovému rozvoju humanitných vied. Analogicky sa edíciám textov latinského stredoveku, renesančného humanizmu i novoveku sotva dá upierať obdobný význam pre napredovanie vedy. Diela, ktoré nepochybne patria do spoločného duchovného dedičstva Európy, už síce kedysi vyšli tlačou, ale neraz sa zachovali ako raritné, iba v pár exemplároch, navyše ťažko dostupných. Vedeckú prácu takýto stav výrazne sťažuje.

Účelnosť opätovného vydávania textov tohto typu potvrdzuje vznik a priebeh edičnej zberky *Opera omnia Desiderii Erasmi Roterodami*, ktorej gestorstva sa ujala medzinárodná asociácia akadémií vied a ako editori sa na nej od roku 1969 zúčastňujú poprední svetoví filológovia. Podobne sa postupuje na štátnej a národnej úrovni. O vedecké vydanie básnického diela Jana Pannonia sa podobne postarali maďarskí neolatinisti: Gyula Mayer a László Török vydali epigramy v prvom zväzku I. zväzku *Iani Pannonii opera quae supersunt omnia* (2006) a ešte predtým Péter Kösze-gy a Tamás Sajó celé dielo *Iani Pannonii Opera omnia* (2002) na elektronickom nosiči; obe vydania vyšli v Balassi kiadó.

Ani Slovensko nebolo nečinné. Vo vydavateľstve SAV vyšlo ako 9. a 10. zväzok edície Pamiatky staršej slovenskej literatúry roku 1974 súborné dielo Martina Rakovského *Opera omnia Martini Rakovský a Rakov*, ktorým korunoval svoje výskumy profesor klasickej filológie Miloslav Okál. Vďaka tomu sa o oprávnenosti Okálovho tvrdenia, že poézia tohto turčianskeho zemana dosahuje európsku úroveň, mohla hmatateľne presvedčiť širšia vedecká obec. Vo vydavateľstve Veda v tej istej sérii a s tými istými edičnými parametrami vyšlo roku 1980 súborné dielo básnika Juraja Koppaya ako súběžný latinsko-slovenský text. Koppay sa takto stal jedným z veľkých objavov výskumu našej staršej literatúry.

Navyše Okálove vydania, ktoré sa dajú hodnotiť ako vzorové, upozornili zahraničných bádateľov na existenciu latinsko-slovenskej literatúry ako prirodzenej súčasť európskeho kultúrneho kontextu. Odrazilo sa to aj v pozornosti, akú venovali edíciám najuznávanejšie príručky novolatinských štúdií, ktoré zostavoval profesor Jozef Ijsewijn († 1998) z katolíckej univerzity v Lovani, nesporne vedecká autorita číslo jeden v tejto oblasti. Naproti tomu do reprezentatívneho *Spríevodcu po dejinách novolatinských štúdií v Maďarsku*, informatívnej brožúry pre účastníkov XIII. kongresu medzinárodnej asociácie pre novolatinské štúdiá, ktorý prebiehal v Budapešti od 6. do 12. augusta 2006, sa zo slovenskej novolatinskej produkcie dostalo iba to, čo vyšlo v bratislavskom vydavateľstve Kalligram. Je to iste blamáž,¹ ale okrem vážnych maďarských kolegov, ktorých výkony si napriek možným výhradám zasluhujú skôr úctu a obdiv pre svoju systematickosť, kvalitu i kvantitu produkcie, nesieme na tom stave podiel aj my chabou prezentáciou vlastných prác.

Po Okálovom penzionovaní a po jeho dvoch vedeckých edíciách realizovaných v zahraničí – dielo Pavla Rubigalla vyšlo v prestížnom nemeckom vydavateľstve Teubner (1980) a dielo Juraja Purkirchera v Maďarskej akadémii vied (1987) – sa tento sľubný rozbeh zastavil. Vydanie básne Adama Proserchoma *Threnus Astraeae* na stránkach periodika *Humanistica Lovaniensia* s rozsiahlou francúzskou štúdiou² na Slovensku nezazname-

¹ K tomu moja recenzia Companion to the History of the Neo-Latin Studies in Hungary. Ed. István Bartók. Budapest : Universitas Publishing House, 2005. In: *Slovenská literatúra*, roč. 53, 2006, č. 5, s. 402 – 404.

² Les pensées politiques, religieuses et culturelles d'Adam Proserchomus, poète slovaque de la Réforme. Avec une édition du Threnus Astraeae (1611) par Michel Verweij. In: *Humanistica Lovaniensia*, vol. XLIII, 1994, s. 385 – 404. Súpis Okálových prác zostavil ŠKOVIERA, Daniel: Operum Miloslav Okál index. In: *Graecolatina et Orientalia*. Zborník FiF UK XXIII – XXIV. Bratislava : Univerzita Komenského, 1995, s. 5 – 18.

nalo ohlas. V prvých rokoch nového tisícročia sa Zuzana Hurtaiová s prispáním redakcie časopisu *Slovenská literatúra* pokúsila vyvolať diskusiu o alarmujúcom nedoceňovaní významu edícií pre vedecké bádanie a prezentáciu výsledkov, ale skutočná diskusia na túto tému neprebehla.³ Výsledky zisťovania, kto, kde na Slovensku a na akej úrovni vydáva a prekladá novolatinské texty, predložila Erika Juríková na konferencii klasických filológov v septembri 2003 v Prešove.⁴

Ak máme na mysli latinské texty a kompetenciu editorov, zdá sa, že na tento typ práce sú u nás najlepšie pripravení absolventi štúdia klasických jazykov. Prechádzajú totiž pomerne dôkladným jazykovým a literárno-teoretickým školením a v programe magisterského stupňa okrem toho absolvujú predmet Textová kritika. Ťažisko kurzu textovej kritiky však spočíva na javoch, ktoré nemusia byť určujúce v oblasti novolatinského písomníctva. Texty antických autorov nemáme k dispozícii v autografe, ale iba v odpisoch, ba odpisy podobne dominujú aj v stredovekých pamiatkach, takže je vydavateľ nútený skúmať, akou cestou sa text tradoval. Proces priblíženia k originálnemu, čiže k prvotnému zneniu prebieha najmä cez textové varianty (*variae lectiones*) a zisťovanie závislosti medzi svedkami podania, teda zachovanými odpismi (*recensio*). Identifikovaním a vylúčením tzv. chýb sa filológ napokon dopracúva k archetypu. Pod týmto pojmom sa rozumie text, ktorý bol pred rozvetvením podania ešte jednotný a ktorý môže, no nemusí byť totožný s prvotextom autora. Cestu podania sa textovokritická metóda pokúša zachytiť v rodokmeni, *stemma*. Neraz však podanie postupovalo komplikovanejšími cestami, keď skriptor použil viaceré predlohy, čím vznikol *codex contaminatus*; francúzska veda preň uprednostňuje neutrálnejší termín *amalgamé*.

Odvodzovanie správneho znenia z chýb síce býva predmetom kritiky, ale účinnejšia metóda sa doteraz nenašla. Z logickej úvahy vyplýva, že úmerne k veku kódexov ako svedkov podania retrográdne stúpa hodnovernosť zapísaného textu, čo formuluje pravidlo tradičnej textovej kritiky *vetustior potior*. Štúdium dejín podania konkrétneho textu však môže viesť aj k uplatneniu klauzuly *recentiores potiores*, keď mladšie kódexy dostávajú prednosť, lebo boli odpísané zo spoľahlivejšej predlohy, napr. z oficiálneho exemplára, nie iba zo školských poznámok. Z typológie chýb dedukovala tradičná textová kritika viacero pravidiel emendácie. Z nich je asi najznámejšia zásada *potior lectio difficilior*, keď ťažší variant dostáva prednosť. Aj keby bol k dispozícii unikátne zachovaný text, *codex unicus*, treba pri vydaní tlačou uplatniť pravidlá emendácie vychádzajúce z vyhodnocovania chýb pri prechode z jedného typu písma na iný typ, z technických a psychologických faktorov odpisovania.

Vydavateľ stredovekých textov nemá zabúdať na to, že v danej epoche neexistovali pravidlá ochrany duševného vlastníctva, že mnohé texty boli anonymné, ich časti prechádzali metamorfózami a účelovými úpravami, vcelku voľnými skráteniami aj rozšíreniami, takže rekonštruovať akýsi jednotný prvotext vlastne nemá zmysel.

³ K Hurtaiovej článku sa vyjadril iba ŠKOVIERA, Daniel: K otázke prekladov a vydávania diel staršej slovenskej „inojazyčnej“ literatúry. In: *Slovenská literatúra*, roč. 48, 2001, č. 4, s. 350 – 353.

⁴ JURÍKOVÁ, Erika: Súčasný stav v prekladoch a vydávaní novolatinských textov na Slovensku. In: *10 rokov Slovenskej republiky – 10 rokov klasických štúdií*. Ed. František Šimon. Košice : Press Print, 2004, s. 51 – 58.

Poznať zásady a metódy tradičnej textovej kritiky⁵ potrebuje aj editor novolatinských textov, hoci spravidla nemá do činenia s toľkými etapami podania textu. O rukopisný materiál však nie je núdza ani v novolatinskom písomníctve. Týka sa to najmä korešpondencie, kroník a učebníc. V rukopisoch sa zachovali napr. Stöckelove učebnice hudby a aritmetiky, ale aj významná zbierka k dejinám evanjelického školstva na Slovensku *Gymnasiologia*. Príklad *Gymnasiologie*, ktorej autorstvo sa delí najmä medzi Ján Rezika a Samuela Matthaeidesa a ktorá sa zachovala v celom rade odpisov so závažnými variantmi, ukazuje, aká môže byť komplikovaná práca editora v tejto oblasti. Odhliadnuc od faksimilného budapeštianskeho vydania *Gymnasiologia. János Rezik (1983)*, limitovaného na 15 výtlačkov, ostáva latinská pôvodina diela naďalej málo dostupná. Kritické vydanie textu v podobe, ktorá by reflektovala aj mladšie úpravy, by iste bolo záslužným vedeckým počinom. Slovenský prekladateľ diela Vladislav Ružička stál pred ťažkou úlohou a spôsob, ako ju riešil, je diskutabilný. Chcel najmä vyjsť v ústrety širšej obci čitateľov, a tak podľa vlastnej úvahy odstraňoval menej hodnotný balast feudálneho štýlu, text revidoval, upravoval, dopĺňoval.⁶

Pri možnom súbahu rukopisného a tlačou vydaného novolatinského textu sa otvára otázka, či má znenie autorizovaného vydania dostať prednosť pred zachovaným autografom. Pri existencii viacerých vydaní ide potom o to, či sa má uprednostniť staršie vydanie pred novším v duchu pravidla *vetustior potior*. Pokiaľ *editio princeps* nebola pirátskym vydaním, treba zrejme dať tlačenej edícii prednosť pred autografom; je to text, ktorý pravdepodobne prešiel autorovými korektúrami. Podobne sa dáva prednosť poslednému autorizovanému vydaniu pred vydaním starším, resp. prvým, pretože novšie vydanie možno chápať ako poslednú vôľu autora.

Nie vždy však býva riešenie úlohy také priamočiare. Valentín Ecchius, bardejovský humanista a mestský richtár, vydal svoju učebnicu veršovania *De arte versificandi opusculum* v Krakove tri razy a u dvoch tlačiarov. Od prvého vydania u Floriána Unglera (1515) sa druhé u Hieronyma Vietora (1521) podstatne líši. Iný je počet pravidiel, ako sa diagnostikujú dlhé a krátke slabiky, iný a najmä bohatší je súbor príkladov.⁷ Vydáť našu najstaršiu učebnicu veršovania podľa antických zásad je žiaduce aj preto, že práve ona pomáhala v Stöckelovej škole formovať silnú generáciu latinsko-slovenských básnikov. Potenciálny editor zrejme za nosný zvolí text druhého vydania, s ktorým sa tretie (H. Vietor, 1539) plne zhoduje, a rozdiely oproti prvej verzii zachytí v kritickom aparáte alebo v osobitnom stĺpci latinského textu. Podobne musí potenciálny editor zistiť vzťah medzi prvým vydaním Sambucovho spisu *De imitatione Ciceroniana* u Egida Gorbina

⁵ Stručne a súhrne OKÁL, Miloslav: *Textová kritika*. Bratislava : Univerzita Komenského, 1966; WEST, Martin L.: *Textual Criticism and Editorial Technique*. Stuttgart : Teubner, 1973; špecifik práce s novolatinskými textami sa okrem spomenutého ljsewjna dotýka KULCSÁR, Péter: Méthodes et possibilités de l'édition des textes humanistes. In: *Acta classica Universitatis Scientiarum Debrecensis* 43, 2007, s. 157 – 167.

⁶ REZIK, Ján – MATTHAEIDES, Samuel: *Gymnaziológia*. Prel. Vladislav Ružička. Bratislava : SPN, 1971, s. 10. O rukopisoch KORDOVÁN, László: *A Rezik-Matthaeides-féle Gimnaziológia kéziratai*. Budapest : Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, 1988.

⁷ Blížšie ŠKOVIERA, Daniel: *Bardejovčan Valentín Ecchius a jeho učebnica Ars versificandi*. Bratislava : Stimul, 2002, s. 41 – 75; latinsko-slovenská edícia ukážok textu na s. 142 – 159.

v Paríži roku 1561 a neskoršími dvoma vydania v známej a uznávanej Plantinovej tlačiarňi v Antverpách v rokoch 1563 a 1568.

Pri súbornom vydávaní textov sa môže stať, že sa časť textov daného autora zachovala v autografe, časť iba v odpise, časť vo vydaní tlačou. Autografy sa často pridŕžali trocha iných pravopisných zásad ako odpisy a tlačené vydania. Tento problém sa musel riešiť v súbornom vydaní Stöckelových listov.⁸ Podľa ortografie slov doložených z autografu sa preto tie isté slová korigovali v textoch odpisov a tlačí. Keďže sa humanista Stöckel dokázateľne prikláňal k virtuálnemu pravopisu tzv. zlatého veku, potom aj slová, čo neboli takto priamo doložené, boli korigované v tomto duchu a nedbalo sa na úzus typografa alebo odpisovača. Sme si totiž predpokladať, že v pravopise sa autor stabilne riadil tými istými pravidlami. Ak vieme pozitívne, že bol zástancom klasickej latinčiny, iste sa ťažko obhája tie medievalizmy, ktoré za jeho života už viac-menej ustúpili.

Tu sa teda vynára otázka pravopisu vydaní. Platí všeobecná zásada, že opravovať autora neslobodno. Vstupovať do znenia textu sme oprávnení iba tam, kde odstraňujeme očividné *lapsus calami* a chyby tlačiar, resp. odpisovateľa. Porovnanie autografu s tlačeným textom pritom neraz ukáže, že niektoré chyby opravil už predchádzajúci editor či redaktor. Zmysluplná oprava spravidla inklinuje k úzu antických autorov pokladanému za normu. Kritické edície sem však samy vnášajú prvok nejednoty, lebo úzus edícií Belles Lettres a oxfordskej Clarendonians sa líši od pravopisu, ktorý dodržiava Bibliotheca Teubneriana. Pri hľadaní správneho znenia slova zásadne vychádzame, a to aj za cenu istej nivelizácie, zo štandardného Georgesovho latinsko-nemeckého slovníka alebo z autority latinsko-českého slovníka Pražák – Sedláček – Novotný. Tento postup síce pripomína kedysi módnou puristickú rekonštrukciu gotiky, no prisudzovať pravopisu estetický potenciál podobný architektúre by bolo prehnané.

Ako teda prakticky možno text apretovať pre edíciu? Preberme si jednotlivé body:

1. **Skratky a značky** je účelné rozvádzať. Miesto PLCR teda píšeme *Poeta laureatus caesareo-regius*, miesto VDM *Verbi divini minister*, miesto OP *Ordo praedicatorum*; značka SI/SJ *Societas Iesu* je však notoricky známa. Značky a skratky boli v textoch pomerne časté, šetrili materiál i čas a označovali skutočnosti, ktoré v čase vzniku daného textu boli všeobecne známe a nepôsobili tak ezotericky ako dnes. Je pravda, že zriedkavejšie skratky sa nenájdu v Kuklicovom *Slovníku latinských skratiek* z roku 1995 ani v iných pomôckach a sme nútení kapitulovať. Význam skratiek je par excellence konvenčný a dobovo viazaný. Značku VUC bude zrejme nutné o niekoľko desaťročí rozviesť asi podobne ako dnes VKS(b). Samozrejme, nerekonštruujeme skratkové slová typu *sedria* < *sedes iudiciaria*, *ex offo* < *ex officio*, podobne ako slová typu kolchoz, komso-mol. Nejednotne sa riešia písárske a tlačiarne skratky typu *lrae* = lit(t)erae, *hms* = homines; historici radšej zachytia skrátenie rozvedením slova v zátvorke, kým filologické vydania pokladajú takýto postup až na výnimky za nefunkčný.

2. **Majuskula** verzus **minuskula**. Rozlišovanie veľkých a malých písmen v tom istom texte pochádza až zo stredoveku. Iniciály boli majuskulné, ale nie v tzv. *nomina sa-*

⁸ ŠKOVIERA, Daniel: Epistulae Leonardi Stöckel. In: *Graecolatina et Orientalia VII – VIII*. Zborník FiF UK. Bratislava : SPN, 1978, s. 281 – 285 o zásadách vydania.

cra, ako *deus, spiritus sanctus*. Použitie veľkého či malého písmena máva v slovenčine jednak ideologické pohnútky (napr. slovenský štát, boh), jednak byrokratické pozadie. V latinčine môže vyjadriť sémantický rozdiel, napr. *scriptura* písmo oproti *Scriptura* Sväté písmo, alebo obsahuje symbolický akcent, napr. *philosophus* popri *Philosophus* (= Aristoteles). Posledné dva dôvody treba rešpektovať, ale písať celé slová veľkými písmenami, ako to praktizovali niektoré tlače, napr. DEVS, SENATVS, REGINA, nadmieru preťažuje text. Vynára sa aj otázka, ako s veľkými písmenami na začiatku veršov. Úzus edícií nie je jednotný, ale zdá sa, že je lepšie použiť malé písmená a tak vyzdvihnúť vetné členenie textu nad veršové. Naopak pri akrostichoch má vystúpiť do popredia autorský zámer použitím veľkých začiatočných písmen.

3. **Dvojhĺasky *e/ae/oe/æ*** (zliate): V konkurenčných dvojiciach *coelum/caelum, foelix/felix, saeculum/seculum* nemusí byť zrejmé, kde ide o *usus auctoris* a kde o *usus typographis*. Pri nedostatku autografického materiálu sa ako poučné javí riešenie problému napr. vo vydávaní spisov humanistu Bohuslava Hasištejnského, kde Jan Martínek a Dana Martínková dali prednosť klasickému pravopisu.⁹ Takzvané hyperkorektné formy si však zaslúžia ochranu ako svedectvo dobových lingvistických úvah a preferencií.

4. Konkurencia *i/y* sa často zakladá aj na etymologických úvahách. Samo písmeno *ypsilon* sa nazývalo aj gréckym *i* (*y graecum*); aj slovenské *štyl* je svojím pôvodom hyperkorektný tvar, keďže latinským *stilus* sa označoval grifeľ ako písací nástroj. Naproti tomu grécke *stylos* znamená drúk alebo stĺp. Hyperkorektné formy v dvojiciach *Silvester/Sylvester, Hypolitus/Hippolytus* teda signalizujú pisateľovu vzdelanosť, jazykovú kultúru alebo etymologizovanie. Najmä preto tieto tvary neopravujeme. Tým viac to platí vtedy, ak má falošná etymológia konkrétne usúvzťažnenie, napr. *abominabilis* sa odvodzuje od *ab homine* a taký človek sa chápe ako odľudštený či neľudský, hoci etymologická genéza vlastne vedie k slovu *omen* vo význame „zlovestné znamenie“, teda *abominabilis* odvodené od *ab + ominor* znamená prekliaty.¹⁰

5. Typografia samohlások a spoluhlások *i/j/ij*, resp. *u/v/uu-w-vu* je iná v praxi Teubneriany a iná v Belles Lettres. Postuláty takzvanej reštituovanej výslovnosti sa však ťažko obhajujú v stredovekých a novovekých textoch. Bez ohľadu na rekonštruovateľnú pôvodnú výslovnosť sa slová typu *vultus* v podobe *uultus* alebo *uva* v podobe *uua* ťažšie identifikujú, čo hovorí v prospech praxe Teubneriany. Tá naopak neuznáva *j* a píše *ianua, ie-iunium, iocus, iurista*, hoci sa tam nepochybné vyslovuje *j* a bez *j* sa nemohla zaobiť ani latinčine vlastná splývavá výslovnosť. U nás sa uprednostňuje prax Teubneriany, ale výslovnosťou možno obhájiť aj písanie *consuetus, sangvis*. Na konci slov *ij* však prepisujeme jednotne *ii*, teda *officij > officii*.

6. Typy *s/ß/f* zjednocujeme na *s*, konzervatívne ponechanie v konečnom dôsledku iba sťažuje čítanie.

⁹ Bohuslav Hassensteinii a Lobkowicz epistulae. Vol. 1: Epistulae de re publica scriptae. Ediderunt J. Martínek, D. Martínková. Leipzig : BSB B. G. Teubner Verlag, 1969, s. XXI n.

¹⁰ Por. Bohuslav Hassensteinii a Lobkowicz epistulae. Vol. 1: Epistulae de re publica scriptae. Ediderunt J. Martínek, D. Martínková. Leipzig : BSB B. G. Teubner Verlag, 1969, s. XXII.

7. **Diakritika**, ktorou sa odlišujú napr. homofónne *deum* (akuzatív sg.) od *deum* (genitív pl.), adverbialne *modò* od ablatívu substantíva *modò*, zámeno *hìc* od adverbia *hìc*, adverbium *raro* od ablatívu *rarò* a od pripojeného *raròque*, je síce výhodné, a to najmä v umeleckých hyperbatách *sollicità ... manù* a pre hlasité čítanie textu, ale dnešní editori ju spravidla neaplikujú.

8. Skupiny **dei-, rei-** s *j* vo výslovnosti sa spravidla zjednodušujú, teda *reicere, deicere*, kým pri *exs-* nevládne jednota, napr. *exsto* vyčnievam, *exequor* vykonávam, ale *exul* vyhnanec. Zachovať písanie pôvodnej edície, často zjednodušené, napr. *extiterint* miesto *extiterint*, je rozumnejšie.

9. To isté platí o **asimilovaných** podobách *asscribere* < *adscribere*; *nanque, nunquam, quicumque* < *namque, numquam, quicumque*. V spore medzi nespodobovaním a spodobovaním v type *quicumque* verzus *quicumque* nasledujeme autorov text, v neistých prípadoch volíme radšej klasický pravopis. Podobne pristupujeme k rekonpozitám. Ak autor používa *imparcior* miesto *impertior*, *obprobria* miesto *opprobria*, *sexcenta* miesto *sescenta*, text neopravujeme.

10. **Gemináty**: Ak sa v používaní zdvojených písmen líši nosná edícia od antického vzoru, nemá sa jej úzus meniť, lebo vychádza z dobovo akceptovanej, neraz etymologickej zameranej reflexie, napr. *imo, literae, adicere, deicere, iniiciendo, subiicere, brachium, solerciam*. Treba teda ponechať hyperkorektnú podobu slov *sollicitari, strennue*; tvar *relligio* vnímať ako tlak metra, popri *remittere* = odpustiť rešpektovať aj podobu *remitere* v populárnej etymológii odvodené od *mitis* = mierny.

11. Chybná **alternancia c/t, c/ch a p/ph** je menším problémom. Ani tu netreba „chybné“ tvary opravovať, lebo majú aj teoretické pozadie. Hyperkorektné tvary *conditio* miesto *condicio* a *caritas* miesto *charitas* vychádzajú z vedecky odmietnutej etymológie – v prvom prípade ide o paralelu k *seditio* = odchod, odboj, v druhom prípade o usúvzťažnenie na grécke *charis* = milosť. *Concio* = reč, kázeň, predstiera, že je odvodeninou z *con + cio* = zhromažďujem, hoci v skutočnosti *contio* je to synkopovaný tvar starolatinského *conventio*.

12. Otázka, či písať **dovedna**, alebo **osobitne**, sa vynára pri odvodeninách a zložených typu *archi-episcopus, caeseo-regius, cis-danubianus, neo-baccalaureus, semi-doctus*. Keďže tento spôsob písania odráža súveký úzus, príp. módu, rešpektujeme ho.

13. **Grécke slová** v texte, ak sú písané gréckou abecedou, treba zachovať. To isté platí pre hebrejské slová. Je potvrdené, že bilingvitou a trilingvitou, zahrnujúcou všetky tri posvätné jazyky, sa vzdelanci spravidla radi pýšili.

14. Otázka **interpunkcie** je o čosi zložitejšia a zatiaľ nenašla jednotné riešenie; ozývajú sa hlasy za plné prevzatie interpunkcie z rukopisov alebo historických tlačí, ale aj hlasy proti. Vo väčšine pamiatok má interpunkcia vzťah k hlasitému čítaniu. Z hľadiska stavby súvetí je teda skôr rétorická než logická. Oddeľuje polovetné infinitívne a participiálne väzby, oddeľuje aj menej výrazné syntagmy, dokonca vstupuje dovnútra niektorých syntagiem a stavbu textu komplikuje. Keďže záplava čiarok, bodkočiarok a dvojbodiek, ktoré však majú inú funkciu než dnes, pri študijnom čítaní ruší, mnohí editori aplikujú interpunkciu moderných jazykov. Samozrejme, vyvstáva otázka, ktoré jazyky majú na mysli. Rozdiely medzi našou a anglickou či francúzskou interpunkciou sú totiž

veľké. Nám je bližšia interpunkcia češtiny a nemčiny. S kompromisným riešením prišla v roku 1990 rímska akadémia pre podporu latinčiny.¹¹ Jej *Normy* požadujú niekedy čiarky používať, inde zasa z úzu vylúčiť.

Vo všeobecnosti podľa nich

a) čiarkami sa zásadne **oddel'ujú** vetné členy enumeratívnych bezspojkových radov, asyndetické a adverbatívne priraďovacie vety, vedľajšie vety pred nadradenou vetou, vsunuté podrad'ovacie vety; pre ľahšiu orientáciu čitateľa v texte sa môže oddeliť čiarkou, takpovediac navyše, aj spojené prídacie alebo polovetná konštrukcia;

b) čiarkami sa zásadne **neoddel'ujú** vedľajšie vety vzťahné, ktoré zastupujú substantívum alebo adjektívum (typ: *is qui legit* = čitateľ), ďalej postponované vedľajšie vety, ak majú funkciu podmetu alebo predmetu hlavnej vety, väzby akuzatívu/nominatívu s infinitívom a ablatívy absolútne.

Oblasťou, v ktorej sa prejavuje tvorivý vklad editora, je členenie textu, pokiaľ sa oň nepostaral už sám autor. V básnických dielach ide najmä o číslovanie veršov – podľa praxe vydateľov antických autorov sa čísluje každý piaty –, v prozaických textoch o dodatočné vytváranie odsekov a paragrafov. Pravda, takéto narábanie s textom nie je nijakou novinkou. Osvojili si ho už antickí alexandrijskí gramatici. Im totiž vďačíme za rozdelenie homérskeho eposu do 24 spevov alebo Herodotovych dejín do 9 kníh. Našou úlohou je sprístupniť dielo tak, aby sa v ňom užívateľ mohol pohotovo orientovať.¹² Táto zásada sa uplatnila vo vydaní spisu *De litteratura Slavorum germanissima* (2005) a humanistického dialógu *De reipublicae administratione* (2006) – posledne uvedený spis tak získal 12 kapitol a 63 paragrafov. Naproti tomu pasívny postoj zaujala Ľudmila Ozábalová, keď sa neodvážila členiť text *Vita Samuelis Hruscowitz* podrobnejšie, navyše strany zarazené až po okraj pôsobia únavne a identifikácia niektorého miesta vyžaduje až odióznou námahu.¹³

Neodmysliteľnou súčasťou štandardných vedeckých vydání sú aparáty. *Apparatus criticus* zachytáva textové varianty a prípadne ich klasifikuje, *apparatus similibus* eviduje intertextové vzťahy a tým evokuje vzdelanosť autora i jeho publika, pretože prepojenia tohto druhu museli rátať s prijímateľom, *adnotationes* vysvetľujú morfológické, lexikálne, gramatické prípadne štylistické javy alebo prinášajú potrebné informácie o historických reáliách. Vzorové sú po tejto stránke Okálove vydania. Podobne pracujú s novolatinskými

¹¹ PLEZIA, Marian: *Normae orthographicae et orthotypicae Latinae*. Roma : Academia Internationali Latinitati Fovendae, 1990. In: *EOS*, roč. 82, 1994, fasc. 1, s. 159 – 171.

¹² HANSEN, Günther: *Textgeschichte und Textkritik*. In: *Einleitung in die klassische Altertumswissenschaften*. Hrsg. von Johannes Irmscher. Berlin : Deutscher Verlag der Wissenschaften, 1986, s. 121, výstižne píše, že úlohou kritického vydania je, aby „der möglichst getreu hergestellte originale Wortlaut durch Umsetzung in die moderne Druckform, also durch Worttrennung, Interpunktion, Absätze, Kolometrie und andere Verständishilfen, sowie eventuell durch Beigabe von Übersetzungen und Erläuterungen dem Benutzer erschlossen wird“.

¹³ *Samuel Hruškovíc: Život Samuela Hruškovicova (Vita Samuelis Hruscowitz)*. Z latinského rukopisu pripravila na vydanie, preklad J. Viličkovského z roku 1943 adaptovala, štúdiu a poznámky napísala Ľudmila Ozábalová. Komárno : KT, 2000, najmä s. 82 – 89 a 100 – 103. Ani v druhom vydaní z roku 2006 editorka neprišla k zmenám. Štruktúra Hruškovícovho textu – to treba uznať – predstavuje tvrdý editorský oriešok.

textami napr. aj rakúski kolegovia.¹⁴ Vypracovanie aparátov býva veľmi náročné, ale má dosah na interpretáciu textu. V dôkladnosti a šírke záberu komentára sa do značnej miery odráža nielen erudovanosť editora, ale aj stupeň vedeckého preskúmania textu. Slabinou intertextového aparátu je to, že súzvuk so vzorovým dielom ešte nemusí znamenať, že sa z neho čerpalo, pretože tu hrali svoju úlohu napr. florilegiá typu *Gradus ad Parnassum*. Ak sa však ukáže závislosť aj v štruktúre textu, potom stúpa pravdepodobnosť takéhoto naviazania. Aparát vysvetliviek, *notae explicatoriae*, pomáha pochopiť a interpretovať text tým, že upozorňuje na menej známe jazykové, politické a kultúrne reálie.

Za súčasného stavu ovládania latinčiny a nespochybniteľného vývinového trendu je publikovanie paralelného prekladu imperatívom doby nielen na Slovensku, ale aj v iných krajinách s dlhou kultúrnou tradíciou. Na rozdiel od samostatne vychádzajúcich prekladov sa v tomto prípade žiada tesnejší vzťah medzi pôvodinou a prekladom. Isteže, dôležitú úlohu v prístupe k textu hrá jeho žáner. Preto inak pristupovala k prekladu lingvistickej rozpravy Ľudmila Buzássyová a inak Škoviera ku Kazyho prozimetrickému promočnému spisu. Obavy často vyvoláva najmä básnický text, a tak niektorí radšej prekladajú verše prózou a umeleckú stránku opomínajú. V našej kultúrnej tradícii – na rozdiel napr. od francúzskej – sa však verše štandardne prekladajú veršami.

Odlíšnosť estetického účinku pekne ilustruje porovnanie prekladu desiatich veršov epigramu Konštantína Halapiho *Znova rozkvitajúce stareny*. V pôvodine znejú verše takto: *Ad speculum nuper Domitilla, Mosella sedebant, / Flavia matronis junca duabus erat. / Objectam nitido mirantur in orbe figuram / A vitreo turpis iudice forma redit. / Hanc etenim sulcis provecta repleverat aetas, / Obduxitque putri, ne sit amaena, situ. / Marcentes stria fecit anus, vergentibus annis, / Jure thori nonus quas sociavit Hymen. / Tertius octavam prope quadrans nunciat horam, / Aereus ancillas clangor adesse jubet*. Miloslav Konečný pripravil doslovný preklad i prebásnenie. Jeho preklad znie takto: „Nedávno sedeli Domitilla a Mosella pred zrkadlom, k obojmatrónam sa pridala Flavia. Žasnú nad protiľahlou figúrou v lesklom kruhu, od skleneného sudcu sa vracia ohavná podoba. Túto totiž pokročilý vek naplnil vráskami, a aby nebola pôvabná, pokryl ju potuchnutou plesňou. Vráska urobila stareny zvädnutými, Hymen ich už deväťkrát spojil právom manželského lôžka. Tretia štvrtina ohlasuje takmer ôsmu hodinu, kovový cengot prikazuje, aby prišli slúžky.“

Porovnajme ho s prízvučnou imitáciou pôvodných elegických dvojverší:

*Domitilla a Mosella na seba v zrkadle hľadajú,
Flavia o niečo neskôr prisadne do spolku dám.
Plné sú úžasu nad tým, čo uvidia v lesknúcom kruhu,
ohavnú podobu svoju, prísny je sudcom tu sklo.
Podoba každej je posiata nejednou hlbokou vráskou,
zvädnutá pokožka tváre, takou ju urobil vek.
Sú to už stareny, vetché a ohnuté mnohými rokmi,
svadobnú pieseň z nich každá zažila deväť už ráz.
Tretia keď štvrtina z hodiny ôsmej už odbíjať začne,
slúžky sem vrútia sa chvatne, zvolal ich kovový zvuk.*

¹⁴ Pozri ukážkové vydania v *Neulatein an der Universität Wien. Ein Literarischer Streifzug*. Hgg. Christian Gastgeber, Elisabeth Klecker. *Singularia Vindobonensia*, Bd. I. Wien : Praesens, 2008.

Táto verzia je svojím vnútorným nábojom nepochybne bližšia pôvodine. Netreba zabúdať na to, že básnik napokon tiež musel voliť slová iba vzhľadom na danosti metra.¹⁵

Súčasťou vedeckých edícií je predhovor editora. Obsahuje podstatné informácie o autorovi a diele, spravidla neobíde otázky textovej bázy, predstaví zásady novej edície a prekladu. Nemá zabiehať do detailov, pre ktoré je vhodnejší priestor v čiastkových štúdiách. Pokiaľ má vydanie medzinárodné ambície, a vydania latinských textov by také ambície mali mať, nemôže byť *praefatio* iba v slovenčine. Vydania antických autorov, Erazmových spisov aj iných stredovekých a novovekých diel uvádzajú predhovory vo svetových jazykoch,¹⁶ ale jestvujú aj edície s latinským predhovorom. V prospech latinčiny hovorí najmä jej nadnárodná neutralita. Okrem toho sa dá očakávať, že kto vie pracovať s latinskou pôvodinou, vyrovná sa aj s predhovorom v tom istom jazyku. Samozrejme, jazyk latinského predhovoru musí byť kultivovaný a čistý, štýl jasný a hutný. To nie je práve najľahšia úloha. Na Slovensku sa v tradícii Okálových vydaní priklonil k latinskému predhvoru edičný rad *Scrinium latino-slovacum*, ktorého ťarchu nesie Katedra klasických jazykov Trnavskej univerzity.

Požiadavky vedeckého štandardu, personálne a organizačné možnosti na Slovensku pred nás stavajú požiadavku sústredenia síl. Tradícia a uznávaná vysoká úroveň radu *Bibliotheca scriptorum medii recentisque aevorum*, ktorý vydáva budapeštianske Akadémie, kiadó, ukazuje, že lepšie predpoklady na udržanie garantovanej kvality má špecializovaná inštitúcia. Organizácia vedeckého výskumu na Slovensku, poznačená okrem iného aj krátkodychosťou grantov, tejto požiadavke nezodpovedá, a vyložene negatívnu rolu zohráva okolnosť, že scientometrické tabuľky jednoducho neberú editorský výkon na vedomie. Pritom kvalitná edícia prináša trvacejšie hodnoty než hypotézami nabitá a recenzentmi odobrená štúdia. Žiaľ, jednotliví bádatelia a ich pracoviská pri všemožných evaluačných procedúrach na takéto nedomyšlené pravidlá doplácajú.

LITERATÚRA

- BUZÁSSYOVÁ, Ludmila: *Ján Herkel' a jeho dielo Základy všeobecného slovanského jazyka odvodené zo živých rečí a podložené zdravými zásadami logiky*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2009.
- COMPANION to the History of the Neo-Latin Studies in Hungary. Ed. István Bartók. Budapest : Universitas Publishing House, 2005.
- DE LITTERATURA Slavorum germanissima – O iřečitej spisbe Slovákov. Edidit et Slovae reddidit/Vydal a preložil Daniel Škoviera. Bratislava : Stimul, 2005.

¹⁵ KONEČNÝ, Miloslav: *Poetika epigramov Konštantína Halapiho. K výskumu latinskej barokovej epigramatiky*. Trnava : UCM, 2011, s. 36 – 37 a 127.

¹⁶ Pozoruhodne kvalitná edícia Svorada Zavorského a Petra Žeňucha *Joannicius Bazilovits: Explicatio sacrae liturgiae Novae legis veri incruenti sacrificii* má taliansky a slovenský predhovor. Pamiatka je pôvodne latinsko-cirkevnoslovanská a opiera sa o *codex unicus* dnes uložený v Univerzitnej knižnici v Užhorode. V edícii sa uplatnila až prehnaná pieta editora voči diakritike a interpunkcii pôvodín, pozri moju recenziu v *Sambucus* VI, 2010, s. 173 – 174. Najnovšie vedecké vydanie *Notitia Hungariae novae historico-geographica ... elaboravit Matthias Bel. Comitatum ineditorum tomus primus ... Comitatus Arvensis et Trentiniensis*. Edidit Gregorius Tóth. Budapestini : Magyar Országos Levéltár – Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézet, 2011, má predhovor v maďarskom znení (s. 9 – 21) a v anglickej verzii (s. 23 – 55).

- HANSEN, Günther: Textgeschichte und Textkritik. In: *Einleitung in die klassische Altertumswissenschaften*. Hrsg. von Johannes Irmscher. Berlin : Deutscher Verlag der Wissenschaften, 1986, s. 119 – 124.
- HURTAJOVÁ, Zuzana: Ako ďalej v preklade a vydávaní diel staršej slovenskej „inojazyčnej“ literatúry. In: *Slovenská literatúra*, roč. 48, 2001, č. 3, s. 262 – 264.
- IJSEWIJN, Jozef: Texts and Editions. In: IJSEWIJN, Jozef: *Companion to Neo-Latin Studies*. Amsterdam – New York – Oxford : North Holland Publishing Company, 1977, s. 206 – 236.
- IJSEWIJN, Jozef: Texts and Editions. In: IJSEWIJN, Jozef – SACRÉ, Dirk: *Companion to Neo-Latin Studies. Part II. Literary, linguistic, philological and editorial questions*. Leuven : University Press, 1998, s. 434 – 501.
- JOANNES KAZI: *Stoa vetus et nova* / KAZI, Ján: *Stará a nová stoa*. Edidit/preložil Daniel Škoviera. Trnava : Filozofická fakulta Trnavskej univerzity, 2009.
- JOANNIKIJ, Bazilovič: *Tolkovanie svjaščennyja liturgii Novago zakona istinnyja bezkrovnyja žertvy – Joannicius Bazilovits: Explicatio Sacrae liturgiae Novae legis veri incruenti sacrificii*. Ediderunt Svorad Zavarský – Peter Žeňuch. Bratislava – Roma : Slavistický ústav Jána Stanislava – Pontificio Istituto Orientale, 2009.
- JURÍKOVÁ, Erika: Súčasný stav v prekladoch a vydávaní novolatiných textov na Slovensku. In: *10 rokov Slovenskej republiky – 10 rokov klasických štúdií*. Ed. František Šimon. Košice : Press Print, 2004, s. 51 – 58.
- KONEČNÝ, Miloslav: *Poetika epigramov Konštantína Halapiho. K výskumu latinskej barokovej epigramatiky*. Trnava : Univerzita sv. Cyrila a Metoda, 2011.
- KORDOVÁN, László: *A Rezik-Matthaeides-féle Gimnaziológia kéziratai*. Budapest : Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, 1988.
- KUKLICA, Peter: *Slovník latinských skratiek*. Bratislava : SPN, 1995.
- KULCSÁR, Péter: Méthodes et possibilités de l'édition des textes humanistes. In: *Acta classica Universitatis Scientiarum Debrecensis*, roč. 43, 2007, s. 157 – 167.
- MARTÍNEK, Jan: Praefatio. In: *Bohuslai Hassensteinii a Lobkowicz epistulae. Vol. 1: Epistulae de re publica scriptae*. Ediderunt J. Martínek, D. Martínková. Leipzig : BSB B. G. Teubner Verlag, 1969, s. V – XXVI. *NEULATEIN an der Universität Wien. Ein Literarischer Streifzug*. Hgg. Christian Gastgeber, Elisabeth Klecker. *Singularia Vindobonensia*, Bd. I. Wien : Praesens, 2008.
- NOTTIA *Hungariae novae historico-geographica ... elaboravit Matthias Bel. Comitatum ineditorum tomus primus. Comitatus Arvensis et Trentiniensis*. Edidit Gregorius Tóth. Budapestini : Magyar Országos Levéltár – Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézet, 2011.
- OKÁL, Miloslav: *Textová kritika*. Bratislava : Univerzita Komenského, 1966.
- OKÁL, Miloslav: De vita operibusque Georgii Purkircheri. In: *Georgius Purkircher. Opera quae supersunt omnia*. Edidit Miloslaus Okál. Budapest : Akadémiai kiadó, 1988, s. 1 – 24.
- OKÁL, Miloslav: Les pensées politiques, religieuses et culturelles d'Adam Proserchomus, poète slovaque de la Réforme. Avec une édition du Threnus Astraeae (1611) par Michel Verweij. In: *Humanistica Lovaniensia*, vol. XLIII, 1994, s. 385 – 404.
- OZÁBALOVÁ, Ľudmila: *Samuel Hruškovic: Život Samuela Hruškovica (Vita Samuelis Hruscowitz)*. Z latinského rukopisu pripravila na vydanie, preklad J. Viličkovského z roku 1943 adaptovala, štúdiu a poznámky napísala Ľudmila Ozábalová. Komárno : KT, 2000.
- PLEZIA, Marian: Normae orthographicae et orthotypicae Latinae. Roma : Academia Internationalis Latinitati Fovendae, 1990. In: *EOS*, roč. 82, 1994, fasc. 1, s. 159 – 171.
- RUŽIČKA, Vladislav: *Ján Rezik – Samuel Matthaeides: Gymnaziológia*. Preložil Vladislav Ružička. Bratislava : SPN, 1971.
- ŠKOVIERA, Daniel: Epistulae Leonardi Stöckel. In: *Graecolatina et Orientalia VII – VIII*. Zborník FiF UK. Bratislava : SPN, 1978, s. 265 – 359.
- ŠKOVIERA, Daniel: Operum Miloslav Okál index. In: *Graecolatina et Orientalia XXIII – XXIV*. Zborník FiF UK. Bratislava : Univerzita Komenského, 1995, s. 5 – 18.
- ŠKOVIERA, Daniel: K otázke prekladov a vydávania diel staršej slovenskej „inojazyčnej“ literatúry. In: *Slovenská literatúra*, roč. 48, 2001, č. 4, s. 350 – 353.
- ŠKOVIERA, Daniel: *Bardejovčan Valentin Ecchius a jeho učebnica Ars versificandi*. Bratislava : Stimul, 2002.

- ŠKOVIERA, Daniel: Companion to the History of the Neo-Latin Studies in Hungary. Edited by István Bartók. Budapest, 2005. In: *Slovenská literatúra*, roč. 53, 2006, č. 5, s. 402 – 404.
- ŠKOVIERA, Daniel: Joannikij Bazilovič: Tolkovanie svjaščennyja liturgii Novago zakona istinnyja bezkrovnyja žertvy – Joannicius Bazilovits: Explicatio Sacrae liturgiae Novae legis veri incruenti sacrificii. Ediderunt S. Zavarský a P. Žeňuch. Bratislava – Roma, 2009. In: *Sambucus VI*. Trnava : Filozofická fakulta Trnavskej univerzity, 2010, s. 173 – 174.
- VALENTINUS Ecchius Lindaviensis: *De reipublicae administratione Dialogus / Valentín Ecchius z Lindavy: Rozhovor o správe štátu*. Edidit/preložil Daniel Škoviera. Bratislava : Typi Universitatis Tyrnaviensis – Veda, 2006.
- WEST, Martin L.: *Textual Criticism and Editorial Technique*. Stuttgart : Teubner, 1973.

Prof. PhDr. Daniel Škoviera, PhD.
Filozofická fakulta UK
Gondova 2, P. O. Box 32
814 99 Bratislava
SR
e-mail: Daniel.Skoviera@uniba.sk